

Joan Mari Torrealdairen hilberri txostena (1942-2020)

AGIRREBALTZATEGI, Paulo
Ohorezko euskaltzaina

Euskaltzainok, agur! Agur, lagunok. Eta agur berezia Beatriz Gorriti, Joan Mari Torrealdairen alargunari.

Hasteko, eskerrak Euskaltzaindiaren zuzendaritzari Joan Mari Torrealdai zena-
ren oroitzapen eta testigutza hau zuen aurrera ekartzeko aukera eman didalako.

1954ko udazkenean ezagutu nuen aurrenekoz Joan Mari Arantzazuko kolegio
edo seminarioan (Oñati). Txapel eta guzti agertu zitzaigun, harridura eta agian
mirespena piztuz beste mutikoongan. Hamabi urteak betetzeko zituen artean. Mu-
tiko bizia zen Joan Mari: argia eskolan, trebea kirolean. Arantzazun ikasi zuen
mendiaz gozaten, gero hain gogokoa izango zuen kirolaz. Futbolearen ere bai: Se-
minariotik hiru bat kilometrora, mendi tartean, genuen futbol zelaia -belar baino
harri-koskor gehiago zoruan-; erdian jokatzen zuen berak.

Arantzazun hasi zuen, bada, garai hartan fraidegai apaizgaiok egiten genuen ha-
mahiru urteko ikasketen ibilbide kurrikularra: hiru urte Arantzazun eta bi Foruan
(Humanitate ikasketak), urtebete Zarautzen (fraide nobizio), hiru urte Erriberrin
(Humanitateak eta Filosofia) eta Arantzazun azken lau urteak (Teologia). Arantzazun
bertan egin zuen fraide profesioa (1965) eta apaiztu zen (1967).

1954 hartatik hasita, bada, urte asko emanak gara elkarren ondoan edo in-
guruan: elkarrekin biziz aldika (ikastetxez ikastetxe, bera ni baino urtebete geroa-
go; eta gero Tolosan eta Donostian; denetara, 20 urtetik gora); elkarrekin lankide
Jakin taldean eta aldizkarian (1970-2020: 50 urte). Gehienetan bulego soilean
-hainbatetan bazkari eta guzti-, bilera asko egindakoak gara, Jakin taldearenak.
Baita ibilerak ere elkarrekin: mendiko ibilaldiak, kanpoko bidaiak.

Hainbat oroitzapen hurbileko eta gozo! Anaia, lagun, lankide, adiskide: Egun Handira arte, Joan Mari!

1942an jaio zen Joan Mari Torrealdai Foruan. 2020ko uztailaren 31n hil zen Usurbilen. Seminarioko Humanitate, Filosofia eta Teologiako ikasketatik harantz, Okzitaniako Tolosan atera zuen Teologiako lizentzia; ondoren Pariseko Institut d'Études Sociales-en Soziologiako lizentzia, doktoretzarekin burutua gero Deustuko Unibertsitatean; geroago, Informazio Zientzietako lizentzia, EHU-n.

Berririk gutxi ekar dezaket zuen aurrera Joan Mariri buruz, lehendik ez dakizue-nik. Asko dago esanda eta idatzita berari buruz: Dozenaka iritzi, oroitzapen- eta testigutza-idazlan hedabideetan beraren heriotzaren inguruan, bilduta eta irakurgai daudenak; zenbaki monografikoa eskainia dio *Jakin* aldizkariak, 2020ko iraila-urriko 240.a, “Torrealdai euskara herri” titulupean. Haren pentsaera, euskarari eta euskal kulturari buruzkoa, haren ikerlana eta idazlana, euskal kulturgintzako haren ekarpena, horrelakoak daude bertan zehazkiago eta zabalago azalduta, alorrez alor: euskararen batasuna (normalizazioa eta modernizazioa), euskal kazetaritza, euskal prentsa eta liburuaren zentsura, euskarazko liburugintzaren soziologia, Biblioteka nazionalaren aldeko ahalegina. Bertan duzue Joan Marik berak idatzitako bere ibilbidearen azalpen bio-bibliografikoa ere, 20 orrialdetan emana, titulu iradokigarri honekin: “Katea ez dadin eten”. Eta bertan duzue, Joan Mariri buruzko testigutza ere, *Jakin* taldeko bere lagunek elkarrizketan eskainia.

Joan Mari Torrealdai, “Euskal kulturaren gidaria”: horrelaxe izendatu zuen hedabideren batek haren heriotzakoan; euskal kulturako erraldoia deitu zuen batek baino gehiagok. Euskal kulturaren behatzailea, gaineratuko nuke nik...

Gehienek azpimarratuak dituzte haren ibilbidearen eta lanaren dimentsioak. Kazetaria, idazlea, irakaslea, ikertzailea, kultur sustatzailea izan zen, eta aldizkarien zuzendaria (*Gure Izarra*, *Anaitasuna*, *Jakin*), eta euskal kulturako kudeatzailea izan zen (*Euskaldunon Egunkarian* Administrazio Kontseiluko kidea eta Editorial Kontseiluko burua, *Jakin* Fundazioko lehendakaria, .EUS Fundazioko lehendakaria). Eta beraren ibilbide osoaren eta ekimen guztien ardatzetan ardatz nagusia, bere-berea, eutsiena eta luzeena, *Jakin*: *Jakin* taldean 53 urte, eta 42 aldizkariaren zuzendari, berak aitortzen digunez 2015ean idatzitako “Katea ez dadin eten” aipaturiko testu autobiografikoan (141. or.). Eta geure aldetik gainera dezagun: sei urte gehiago *Jakin* Fundazioaren lehendakari.

Torrealdai idazlea, esan dugu: liburuak eta artikulak zabal eta ugari. Jakin Fundazioak eskaneatuak eta digitalizatuak ditu haren idazlan argitaratuak. Interneteko Jakin.eus atarian kontsultatu eta irakur daitezke denak: 24 liburu, obra kolektibotako 47 lankidetza, 517 artikulua, 3 itzulpen-lan, 2 edizio-lan... 13.614 orrialde, denetara.

Joan Marik berak lau epigrafe –“ardatz nagusi”– hauetara biltzen du bere ibilbidea eta bere ekarpen intelektual eta bibliografikoa euskararen eta euskal kulturaren munduan, gorago aipaturiko bere idatzian (139-150. or.): Kazetaritza, Soziologia, Euskaltzaindia, euskal kulturaren transmisioa –“katea ez dadin eten”–.

Hortxe idatzia du, hain zuzen, honako hau ere: “60ko hamarkadan hurbildu nintzen Euskaltzaindira, bi zio tarteko: alfabetatzea eta euskara batua” (147. or.). Eta jarraian dator bi sail horietan berak egindako lanen berri. 1975ean izendatu zuen Euskaltzaindiak euskaltzain urgazle eta 2009an euskaltzain oso. Argitalpen-batzordeko kide eta Azkue Bibliotekako zuzendari akademikoa izan zen. Euskaltzaindiaren historia idatzi zuen (2009), zuzendaritzak eskatuta, Imanol Muruarekin batera: *Euskaltzaindia. Ekin eta jarrai*. 2017an Euskaltzain emeritu bihurtu zen; Miriam Urkiak hartu zuen haren aulkia: 29.a.

EUSKARA – EUSKALTZAINDIA – JAKIN... Triangelu modukoa eratzen dute hiru hitzok Joan Mariren bizitzan eta lanean; hiruki horren barruan jardun zen bera, hiru aldeei tinko oraturik bere ekimen eta lanarekin. EUSKARA... Euskara batua, esan nahi da, Euskal Herri osoaren eta euskal kultura modernoaren oinarri, adierazgarri eta euskarri. EUSKALTZAINDIA... Euskararen eta horren batasunaren diseinatzaile, berme eta bultzatzaile: horrela ikusten zuen bereziki Euskaltzaindia Joan Marik. JAKIN... Euskal kultura modernorako tresna: horrelakotzat hartzen zuen *Jakin* aldizkaria, Euskal Herriaren zerbitzuko. Hirurak bereizezinak dira beraren bizitzako ikuspegian eta ibilbidean; hirurak lotuz, hirurak elkarreraginean ipiniz, jardun zen ia 60 urtean Joan Mari “triangeluarra” eta “trilateralala”.

Euskara batuaren historian, horren sozializazioaz ageri zaigu Joan Mari Torrealdai bereziki arduratuta –sarritan kezkatuta–, egile eta eragile, *Jakin* aldizkari eta taldearekin batera eta Euskaltzaindiaren gidaritzapean. 1964an Jakin taldeko zuzendaritzak erabaki zuenean euskal idazleek Baionan hartutako irizpideak bete teko eta betearaziko zituela, aldizkariko zuzendaritzakoa zen Joan Mari –berak bizkaieraz idazten zuen garai hartan *Anaitasuna* aldizkarian; baina *Jakinen* euskara

batuan (edo baturanzkoan- idatzi zuen hasieratik bertatik). 1968ko udazkenean Euskaltzaindiak Arantzazuko Biltzarrean hartuko zituen erabakiak onartu eta beretzako arautzat joko zituela aldarrikatu zuen alde aurretik *Jakin* aldizkariak, Joan Mari zuzendari zelarik -horren testigu da Euskal Idazleen Ermuako bilerako akta, Joan Mari idazkariak jaso-: “Yakin aldizkaria oraindexek lotzen da Iraillean Euskaltzaindiak artuko dituen erabakietara”. Euskaltzaindiaren Biltzar hartan *Jakin* aldizkariaren zuzendari bezala hartu zuen parte Torrealdaik; eta aldizkariaren hurrengo zenbakiko editorialean idatzi zuen honako hau: “Harek [Euskaltzaindiak] esandakoa betetzea, derrigorrezkoa zaigu guztioi...”. Eta horri eutsi zion *Jakin* talde osoak, eta bereziki *Jakin* aldizkariak Joan Mariren zuzendaritzapean, ondorengo 50 urteetan: Euskaltzaindiaren gidaritzza onartuz eta horren arauak betez eta bete beharra aldarrikatuz. Hainbat artikulu idatzi izan du Torrealdaik euskara batuaren inguruan, *Jakin* aldizkarian batez ere, ikuspegi soziologikotik begiratuta. 1978ko urte hartan editorial berezia eskaini zion aldizkariak gaiari, “Batasuna batasunean” titulupean (8, 1978, 11-13. or.). Euskara batuaren aldeko defentsako iritzi-artikulu laburrak idatzi zituen, -“Batasunaren erasoak eta prentsa” (8, 1978, 123-124. or.), “Bizkaitarrak barriro” (25, 1982, 125-126. or.)-, “*Jakin* talde historikoa: Euskara batuaren memoria eta etorkizuna” (225, 2018, 17-20. or.), “Erria eta Herria” (225, 2018, 109-110. or.). *Euskera* aldizkarian argitaratu zuen Bergarako Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarrean aurkezturiko “1967-1977: liburuak eta batasuna” txostena, bi zatitan (23-2, 1978, 503-522. or. eta 24-1, 1979, 339-352. or.).

Aurkeztu, bi txosten aurkeztu zituen Bergarako Biltzarrean, urte haietan euskararen batasunerako emandako irizpideak eta arauak kazetariak eta idazleek zenbateraino jarraitu zituzten aztertzen zituztenak: liburuetan batetik, eta aldizkarietan, bestetik. Joan Mariri eman zion Euskaltzaindiak euskara batuaren aldeko aldarria irakurtzeko eginkizuna eta ohorea 2018ko Arantzazuko Biltzarrean, urte luzetan euskara batuaren sozializazioaren alde *Jakin* aldizkariak eta Joan Marik berak izandako jokabide leiala eta egindako lana aitortuz. Euskaltzainburu Andres Urrutiak esandako hitzak datozkigu testigu: “Guztiok ulertu genuen norbaitek merezi baldin bazuen hori irakurtzea Joan Mari Torrealdaik merezi zuela, besteak beste *Jakin*-eko zuzendaria izan zelako, eta *Jakin*-ek beti eutsi ziolako Euskaltzaindiak harturiko euskara batuaren bideari” (Maddi Ane Txoperenak jaso: “Euskara batu, kontatu eta biltzea”, in *Berria*, 2020ko abuztuaren Iean).

Euskara batuaren bidea egin, Euskaltzaindiarekin, eta neurri batez erakundearen barruan, egin zuen, beraz, Joan Mari Torrealdaik. 1956ko irailean Euskaltzain-

diak berak Arantzazun antolaturiko Euskaltzaleen Biltzar hura ikusgarria eta harri-
garria gertatu zitzaizen bertako fraide eta mutiko ikasleei: hainbeste euskaltzale eta
euskalari, adineko beneragarri nahiz gazte sutsu, Arantzazun elkartuta astebetez!
Joan Mari Torrealdai hamahiru urteko mutila zen eta orduantxe jakin zuen behar-
bada lehenbizikoz Euskaltzaindiaren berri. Gerora erreferentzia eta autoritatetzat
onartuko zuen erakundea Jakin taldeak, eta taldearekin batera Joan Marik, beren
euskalgintzako jardunean. 1960ko ekainean “Euskaltzaindiaren Laguntzailleak”
izeneko elkarte berriaren alde agertu zen bero Jakin, eta bere gertutasuna erakutsi
zion, aldizkariaren gehigarri moduan atera ohi zuten orrian –lagunen artean Ya-
kintxo ere deitzen zuten garai hartan–: “Jakin bezate ‘Euskaltzaindiaren laguntzai-
lleak’: YAKIN’ez baliatu nai badezate, atek zabalik duzkaguna”.¹

1968ko Arantzazuko Biltzarraren ondorengo editorialean, gorago aipatuan, ho-
netara zioen *Jakin* aldizkariak: “Euskaltzaindia. Honekin konta dezagun. Eus-
kaltzaindia da, benetan, erabat euskalduna dan erakunde bakarra, bere baitan
Euskal Herri guziko ordezkariak biltzen ditu-ta”. Joan Mari Torrealdai zuzendaria
zegoen, jakina, horren atzean.

1975ean euskaltzain urgazle izendatuta –2007an euskaltzain oso–, Euskaltzain-
diari atxiki zitzaion 45 urtez Joan Mari Torrealdai bere euskalgintzako lanean.
Horren adierazgarri da, orain arte esandakoez gain, 1979an argitaratu zuen “Eus-
kaltzaindia eta kultur mugimendua” artikulua (*Común*, 2. zenb., 75-79. or.). Aipa-
tuak ditugu Euskaltzaindiarentzat edo horren baitan idatzitako eta egindako lanen
batzuk, baita bere gain harturiko ardura zenbait ere. Bere kultur jarduneko kezka
eta amets nagusietakoa izan zuen Euskal Bibliotekaren inguruan idatzitako beste
bi lan ditugu gogoratzekoak, biak Euskaltzaindiaren itzalpean landuak eta aurkez-
tuak: “Bibliografiatik Bibliotekara. Esperantzari leihoa”, bere Euskaltzain-sarre-
rako hitzaldia (2009), eta “Azkue Biblioteka eraberritzeko proposamena” txosten
mardula (2012, argitaragabea), Euskaltzaindiaren batzar osoak onartu eta bere
plan estrategikoan sartu zuena, autoreak berak idatzia duenez.

---

¹ Urte horietan Euskaltzaindiaren Laguntzailleak elkarteak suspertzeko ahaleginen eta horren go-
rabeheren historia xeheki kontatuak ditu J. M. Satrustegik bere “Euskaltzaindiaren laguntzailleak
(1959-1963)” artikuluan (*Euskera* 37, 1992, 557-571 or.).

a) Euskara batuaren aldeko ahalegina eta lana, b) Euskaltzaindiaren gidaritzapean eta babesean, c) *Jakin* aldizkaria plataformatik: triangeluaren hiru aldeak eta hiru angeluak direla esanda geratu da gorago. Hirugarrenaz zerbait gehiago, beraz; beste biei lotuta betiere. Ezaguna da 1956an Euskaltzaindiak Arantzazun antolatuturiko Euskaltzaleen Biltzarrean egin zuela lehen agerraldia *Jakin* aldizkari berriak; ikusgai eta salgai ipini zuten bertako partaideentzako; bertan behera agortu omen zen lehen edizioa; eta bigarrena atera behar izan zuten, Biltzarraren kronika eta guzti. Uste izatekoa da, L. Villasantek, Biltzarreko protagonistetakoak eta seminarioko euskara-irakasleak, horren berri eman ziela bere ikasleei –Joan Mari Torrealdai mutikoa zen horietako bat–.

Zazpi urte geroago, berriro Arantzazura itzultzean, fraide gazte, Teologiako lau ikasturteak egiteko, buru-belarri lotuko zitzaion *Jakin* aldizkariari, zuzendaritza taldean berehala (1964-1966) eta zuzendari 1968tik aurrera. Hantxe hasi zen Joan Mariren *Jakin* taldeko eta aldizkariako historia, 57 urtez barrutik biziko eta egingo zuena. *Jakin* aldizkariaren historia Joan Mariren biografiaren alderdi nagusietakoa da, nagusia seguruenik.

Bi urteko isilaldiaren ondoren berriro kaleratu ahal izan zutenean aldizkaria, hantxe argitaratu zuen bere lehen artikulua, ondorengo ia 60 urteko ibilaldian aldizkari berean –bere aldizkarian– argitaratuko zituen 233 idazlanetan aurrena. 2019an argitaratu zuen bere azken idazlana, 2017ko euskal liburugintzari buruzkoa.

Urtebetez, 1967an, zuzendaritzaetik eszedentzia hartu bazuen ere, idazten jarraitu zuen bertan; eta 1968an, aldizkariaren arduradun eta zuzendari izendatuta, ildo berria ireki zion horri, seminariotik aterata, eta euskal kulturako bestelako jende ezaguna erredakzio-taldera inguratuz. 1969an aldizkaria legez kanpo utzi zutenean, Frantziara aldatzea erabaki zuen Unibertsitateko ikasketak egitera; baina hurrengo urtean Joseba Intxaustik berrantolatu eta osaturiko *Jakin* taldeko lankide natural gertatu zen Joan Mari, Joxe Azurmendirekin batera. Eta horrelaxe bere bizitzako ondorengo urte guztietan; bereziki atzerrian bost urteko ikasketak burutu ondoren, 1975ean Hego Euskal Herrira itzuli, eta 1978an berriro heldu zionean *Jakin* aldizkari berpiztu berriaren zuzendaritzari, 2014ra arte.

Bere bizitzako parterik handiena eta kulturgintzako lanik oparoena *Jakini* eman zion, beraz. Gorago aipaturiko bere testigutza, 2015ekoa, berriro hona ekarriz itxiko dugu Joan Mari Torrealdai “triangeluar eta trilateral” izendatu dugunaren hiru

garren aldearena: “Jakin taldean 53 urte daramatzat, eta 42 urtez izan naiz aldizkariaren zuzendari”. Esaldi zehatz horrexek adierazten du egokien, zein jabeturik zegoen Joan Mari bere kultur ibilbide luzeko ikur eta ezaugarri nagusiaz: JAKIN.